Vol. I, Issue. I / February 2011, pp. 66-69

Research Paper - Education

माध्यमिक शिक्षकाच्या सक्षमता, अध्यापन परिणामकारकता व व्यवसाय समाधान याचा सहसंबंधात्मक अभ्यास

– धुमाळ जयश्री अंबादास
महात्मा फुले शिजजशास्त्र महाविद्यालय,
अज्लूज ता. माळशिरस जि. सोलापूर

प्रस्तावना :–

कोणत्याही राष्ट्राचा विकास हा तेथील दिल्या जाणाऱ्या शिक्षणाच्या गुणवत्तेवर अवलंबून असतो. शिक्षण ही अखंड चालणारी प्रक्रिया आहे. आज देशाचा , जगाचा विकास होण्यासाठी शिक्षण ही प्रत्येक मुलाची मूलभूत गरज आहे. देशात प्राथमिक शिक्षण सर्वत व मोफत दिलेजाते.

स्वतंत्र्य भारतात माध्यमिक शिक्षणाचा विचार झाला त्यावेळी कोठारी आयोगाने माध्यमिक शिक्षणाच्या आकृतिबंधाच्या शिफारशी केल्या. तो आकृतीबंध (४+६+२+३) आहे. आ आकृतीबंध आजही भारतात बऱ्याच राज्यात राबविला जातो.

कोठारी आयोगाने १९६६ साली १०+२+३ या समान आकृतिसंबंधाची शिफारस केली होती. त्यानंतर राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात (१९८६) देशभर शैक्षणिक दर्जा सुधारण्यासाठी १०+२+३ ह्या आकृतीबंधाचा स्विकार झाला व पुरस्कार करण्यात आला.

जीवनातील महत्वाचा असा माध्यमिक शिक्षणाचा काळ आहे. याच कालावधीत विविध गोष्टींकडे पाहण्याचा दृष्टिकोन तयार होत असतो. आयुष्यात आवश्यक असणारी विविध कौशल्ये याच कालावधीत विकसित होतात. शरीर, भावना, संवेदना व जीवनमूल्ये यांच्या योग्ययोग्यतेची जाणीव माध्यमिक स्तरावरील शिक्षणातून व्यक्तित निर्माण होत असते.

संशोधन समस्येचे शीर्षक–

''माळशिरस तालुक्यातील माध्यमिक शिक्षकांच्या सक्षमता, अध्यापन परिणामकारकता व व्यवसाय समाधान यांचा सहसंबंधात्मक अभ्यास.''

संशोधनाची उद्दिष्टे: –

१) माध्यमिक शिक्षकांच्या अध्यापन सक्षमतेचा अभ्यास करणे.
२) माध्यमिक शिक्षकांच्या अध्यापन परिणामकारतेचा अभ्यास करणे.
३) माध्यमिक शिक्षकांच्या अध्यापन व्यवसाय समाधानाचा अभ्यास करणे.
४) माध्यमिक शिक्षकांची सक्षमता व व्यवसाय समाधान यातील सहसंबंध पाहणे.
५) माध्यमिक शिक्षकांच्या सक्षमता व अध्यापन परिणामकारकता यातील सहसंबंध पाहणे.
६) माध्यमिक शिक्षकांच्या व्यवसाय समाधान व अध्यापन परिणामकारकते मधील सहसंबंध पाहणे.
७) माध्यमिक शिक्षकांच्या (अनुभवी व अल्प अनुभवी स्त्री व पुरुष) सक्षमतेचा व व्यवसाय समाधानाचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.
८) माध्यमिक शिक्षकांच्या (अनुभवी व अल्प अनुभवी स्त्री व पुरुष) सक्षमतेचा व अध्यापन परिणामकारकतेचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.
९) माध्यमिक शिक्षकांच्या (अनुभवी व अल्प अनुभवी स्त्री व पुरुष) व्यवसाय समाधान व अध्यापन परिणामकारकतेचा तुलनात्मक अभ्यास करणे.

महत्वाच्या संज्ञांच्या व्याख्या:–

१) माध्यमिक शिक्षक:

इयत्ता पाचवी ते इयत्ता दहावी पर्यंतच्या वर्गाला अध्यापन करणारी व्यक्ती.

२) सक्षमता:–

विद्यार्थ्याचे अध्ययन होण्यासाठी शिक्षकांच्या

अंगी असाव्या लागणाऱ्या विविक्षित पातळी पर्यंतच्या क्षमता.

३) परिणामकारक अध्यापन:

जे अध्ययन विद्यार्थ्यामध्ये शिकण्याबद्दल आवड निर्माण करते. चालना देते, समस्यांना तोंड देण्यास प्रवृत्त करते व वर्गातील आंतरक्रिया योग्य प्रकारे घडवून आणते आणि आकलनास ज्यामुळे सोपा जातो. अशा अध्यापनाला परिणामकारक अध्यापन म्हणतात.

४) व्यवसाय समाधान:-

व्यक्ति करीत असलेले काम आणि तेथील परिस्थिती बाबत समाधान व आनंद वाटत असेल तर त्याला व्यवसाय समाधान म्हणतात.

संशोधनाच्या मर्यादा :

१) संशोधिकेचे संशोधन हे केवळ माळशिरस तालुक्या पुरतेच मर्यादित आहे.
२) हे संशोधन माळशिरस तालुक्यातील मराठी माध्यमांच्या शिक्षकापुरतेच मर्यादित आहे.
३) प्रस्तुत संशोधन हे स्तरापुरतेच मर्यादित आहे.
४) प्रस्तुत संशोधन शिक्षकाच्या सक्षमता, अध्यापन परिणामकारकता व व्यवसाय समाधाना पुरतेच मर्यादित आहे.
५) प्रस्तुत संशोधनात सक्षमता, अध्यापन परिणाम-कारकता व व्यवसाय समाधान का कमी आहे या कारणाचा विचार करणार नाही.
६) प्रस्तुत संशोधनात माध्यमिक शिक्षकांच्या व्यवसाय समाधान व अध्यापन परिणामकारकते वर कौटुंबिक घटकांचा परिणाम होत असेल तर त्याचा विचार करणार नाही.
७) प्रस्तुत संशोधनात माळशिरस तालुक्यातील इंग्रजी माध्यमांच्या शाळांचा विचार करणार नाही.

संशोधन कार्यपध्दती :-

सर्वेक्षण/वर्णनात्मक संशोधन पध्दती:

शैक्षणिक संशोधनाची प्रमुख संशोधन पध्दती होय. अभ्यास वस्तुची वर्तमान स्थिती कशी आहे हे पाहण्यासाठी ही पध्दती वापरली जाते. वर्तमानकाळाशी संबंधित असणाऱ्या समस्येचे संशोधन या पध्दतीने केले जाते.

सर्वेक्षण पध्दतीच्या विविध प्रकारांपैकी विद्यालय सर्वेक्षण पध्दतीचा अवलंब केला आहे.

संशोधन साधनांची निवड :

सदर संशोधनासाठी संशोधिकेने उद्दिष्टाला अनुसरुन तीन प्रमाणित मानसशास्त्रीय कसोट्यांची निवड केली आहे.

१) शिक्षकांचे व्यवसाय समाधान प्रमाणित चाचणी-प्रमोदकुमार आणि मुथा
२) शिक्षकांची परिणामकारकता प्रमाणित चाचणी - डॉ. प्रमोदकुमार व डॉ.मुथा.
३) शिक्षकांची अध्यापन सक्षमता प्रमाणित चाचणी - बी.के.पासी व ललिता एम.एस.

प्रतिसादकाची निवड :-

माळशिरस तालुक्यातील सर्व मराठी माध्यमाच्या माध्यमिक शिक्षकांची प्रतिसादक म्हणून निवड केली आहे. एकूण शिक्षक संख्या १००७ आहे.

अर्थनिवर्चन :

प्रतिसादकांना दिलेल्या चाचण्या व निरीक्षणा वरुन मिळविलेल्या माहितीचे अर्थनिर्वचन करण्यासाठी संख्या शास्त्रातील मध्यमान, प्रमाणविचलन , स्तंभालेख, पिअरसन सहसंबंध गुणक, चाचणी काढण्यात आली.

निष्कर्ष :

या संशोधनासाठी प्रमाणित चाचण्या वापरुन प्राप्त झालेल्या माहितीचे विश्लेषण करुन संशोधनाच्या उद्दिष्टां नुसार पुढीलप्रमाणे निष्कर्ष काढण्यात आलेले आहेत.

सर्व शिक्षकांचा अध्यापन सक्षमता संबंधीचे निष्कर्ष :

१) माध्यमिक शिक्षकांच्या अध्यापन सक्षमता कमी आहे.
२) बी. के. पासी व एम. एस. ललिता यांनी प्रमाणित केलेल्या चाचणीतील शिक्षकापेंक्षा माळशिरस तालुक्यातील शिक्षकांच्या सक्षमता कमी आहेत.
३) शिक्षकांच्या अध्यापन सक्षमतेची तुलना केली असता २२ टक्के शिक्षकांच्या सक्षमता अत्यल्प आहेत. ५ टक्के शिक्षकांच्या कमी ३३ टक्के शिक्षक सामान्य क्षमतेचे, २० टक्के चांगल्या सक्षमता आहेत व १७ टक्के शिक्षकांच्या अध्यापन सक्षमता उत्तम आहेत.

सर्व शिक्षकांच्या परिणामकारक संबंधीचे निष्कर्ष:

१) माध्यमिक शिक्षकांचा कल अध्यापन परिणाम-कारकतेकडे दिसून येतो.

२) डॉ. प्रमोदकुमार व डी.एन.मुथा यांनी प्रमाणित केलेल्या चाचणीतील शिक्षकापेक्षा माळशिरस तालुक्यातील शिक्षकांची अध्यापन परिणाम-कारकता चांगली आहे.

३) अध्यापन परिणामकारकतेची परस्परांशी तुलना केली असता ५ टक्के शिक्षकांची अध्यापन परिणामकारकता उत्तम आहे. २५ टक्के शिक्षकांची चांगली आहे. ४३ टक्के शिक्षकांची सामान्य परिणामकारकता आहे. कमी अध्यापन परिणाम-कारकता असणारे शिक्षक ४ टक्के आहेत. तर फार कमी परिणामकारकता असणारे शिक्षक २१ टक्के आहे.

सर्व शिक्षकांचा व्यवसाय समाधाना संबंधीचे निष्कर्ष:

१) माध्यमिक शिक्षक आपल्या व्यवसायात समाधानी आहेत.

२) डॉ. प्रमोदकुमार व डी. एन. मुथा यांनी प्रमाणित केलेल्या चाचणीतील शिक्षकापेक्षा या शिक्षकांची व्यवसाय समाधान जास्त आहे.

३) शिक्षकांच्या व्यवसाय समाधानाची परस्परांशी तुलना केली असता फार कमी समाधानी शिक्षक २९ टक्के आहेत कमी समाधानी शिक्षक ४ टक्के आहेत. सामान्य समाधानी ३० टक्के आहेत. चांगले समाधानी २६ टक्के आहेत. व ९ टक्के शिक्षकांचे व्यवसाय समाधान उत्तम आहे.

शिक्षकांच्या अध्यापन सक्षमता व व्यवसाय समाधान कराकतेच्या सहसंबंध विषयीचे निष्कर्ष :

१) माळशिरस तालुक्यातील माध्यमिक सक्षमता व व्यवसाय समाधानकारकतेचा सहसंबंध (०.०१८) अत्यंत अल्प आहे.

२) माळशिरस तालुक्यातील अल्प अनुभवी स्त्री शिक्षक यांचा व्यवसाय समाधान व अध्यापन सक्षमता यांचा सहसंबंध (-०.३०७) ऋण असुन अत्यंत अल्प आहे.

३) माळशिरस तालुक्यातील अल्प अनुभवी स्त्री शिक्षक यांचा व्यवसाय समाधान व अध्यापन सक्षमता यांचा सहसंबंध (-०.०५५) अत्यंत कमी दुर्लक्षित करण्याजोगा आहे.

४) माळशिरस तालुक्यातील अल्प अनुभवी पुरुष शिक्षकांची सक्षमता व व्यवसाय समाधान यांचा सहसंबंध (०.२१३) बरा आहे.

५) माळशिरस तालुक्यातील अनुभवी पुरुष शिक्षकांची सक्षमता व व्यवसाय यांचा संहसंबंध (-०.००८४२) दुर्लक्षित करण्याजोगा आहे.

शिक्षकांची सक्षमता व अध्यापन परिणाम कारकतेच्या सहसंबंध विषयीचे निष्कर्ष :

१) माळशिरस तालुक्यातील माध्यमिक शिक्षकांची अध्यापन सक्षमता व अध्यापन परिणामकारकतेच सहसंबंध (-०.०५१४२) फार कमी असून दुर्लक्षित करण्याजोगा आहे.

२) माळशिरस तालुक्यातील अल्प अनुभवी स्त्री शिक्षक यांच्या सक्षमता व अध्यापन परिणामकारकता सहसंबंध (०.११८०) कमी दर्जाचा आहे.

३) माळशिरस तालुक्यातील अनुभवी स्त्री शिक्षक यांच्या सक्षमता व अध्यापन परिणामकारकता याचा सहसंबंध (-०.०२९२४) दुर्लक्षित करण्याजोगा आहे.

४) माळशिरस तालुक्यातील अनुभवी पुरुष शिक्षक यांच्या सक्षमता व अध्यापन परिणामकारकता सहसंबंध (०.०५८५७) अत्यंत अल्प व उपेक्षित आहे.

५) माळशिरस तालुक्यातील अल्प अनुभवी स्त्री शिक्षक यांच्या सक्षमता व अध्यापन परिणामकारकता यांचा सहसंबंध (-०.०३८२६) अत्यंत अल्प आहे.

शिक्षकांची व्यवसाय समाधानकारकता व अध्यापन परिणामकारकते विषयी सहसंबंध निष्कर्ष :

१) माळशिरस तालुक्यातील माध्यमिक शिक्षकांची व्यवसाय समाधान व अध्यापन परिणामकारकता सहसंबंध (०.०३३९७) अत्यंत कमी आहे.

२) माळशिरस तालुक्यातील अल्प अनुभवी स्त्री शिक्षक यांचा व्यवसाय समाधान व अध्यापन परिणामकारकता सहसंबंध (-०.०९५२) अत्यंत

अल्प दुर्लक्षित करण्याजोगा आहे.

३) माळशिरस तालुक्यातील अनुभवी स्त्री शिक्षक यांचा व्यवसाय समाधान व अध्यापन परिणाम-कारकता सहसंबंध (-०.१९८१) अत्यंत कमी आहे.

४) माळशिरस तालुक्यातील अल्प अनुभवी पुरुष शिक्षकांचे व्यवसाय समाधान व अध्यापन परिणामकारकता सहसंबंध (-०.११८५) बरा आहे.

५) माळशिरस तालुक्यातील अनुभवी पुरुष शिक्षकांचे व्यवसाय समाधान व अध्यापन परिणामकारकता सहसंबंध (०.०३३०७) दुर्लक्षित करण्याजोगा आहे.

शिक्षकांच्या सक्षमता, अध्यापन परिणामकारकता व व्यवसाय समाधान यांचा तुलनात्मक निष्कर्ष :

१) माळशिरस तालुक्यातील सर्व शिक्षकांची अध्यापन सक्षमता सार्थक नाही.

२) सर्व शिक्षकांची अध्यापन विश्वासार्ह आहे.

३) प्रतिसाधक शिक्षक व्यवसायात समाधानी आहेत.

४) पुरुष शिक्षकापेक्षा स्त्री शिक्षिका यांच्या अध्यापन सक्षमता विश्रासार्ह आहे.

५) पुरुष शिक्षकापेक्षा स्त्री शिक्षिका यांच्या अध्यापन परिणामकारकता विश्रासार्ह आहे.

६) पुरुष शिक्षक व स्त्री शिक्षिका आपल्या व्यवसायात सारखेच समाधानी आहेत.

शिफारशी :

१) शिक्षकांच्या अध्यापन सक्षमता कमी आहे. त्यांच्या मध्ये सक्षमता आणण्यासाठी उद्‌बोधन वर्ग, उजाळा वर्ग, कृतिसत्र या सारख्या माध्यमातून जागृत करुन सक्षमता आणने गरजेचेआहे.

२) शिक्षकांची अध्यापन परिणामकारकतेकडे कल आहे. त्यांच्यात वाढ होण्यासाठी त्यांने आपल्या विषयावर प्रभुत्व संपादन करावे. विद्यार्थ्यात अध्ययन विषयी प्रेरणा निर्माण करावी, पालकांचे व इतर घटकांचे सहकार्य घ्यावे, अध्यापनात शैक्षणिक साधने व नवनवीन पध्दतीचा वापर करुन विद्यार्थ्यांचा सहभाग वाढवावा.

३) माळशिरस तालुक्यातील फक्त ९ टक्के शिक्षक आपल्या व्यवसायात समाधानी आहेत. व्यवसायात समाधानी राहण्यासाठी वेतन नियमित द्यावे. नोकरीत स्थैर्य असावे. बढतीच्या संधी नियमानुसार उपलब्ध करुन द्याव्यात. कामात स्वातंत्र्य असावे. येणाऱ्या समस्या सोडविण्यास मदत करावी.

४) शिक्षक अध्यापन सक्षमता व अध्यापन परिणाम-कारक यांचा सहसंबंध , दुर्लक्षित करण्याजोगा आला आहे तो कमी येण्याची कारणे शोधून त्यांच्यात वाढ करण्यासाठी उपाय योजावेत.

५) शिक्षक अध्यापन सक्षमता व व्यवसाय यांचा सहसंबंध अत्यल्प आला आहे. हा संबंध चांगला येण्यासाठी सक्षमतेसाठी योजना आखाव्यात व त्यांच्या व्यवसाय समाधानात वाढ होणेआवश्यक आहे.

६) शिक्षक व्यवसाय समाधान व अध्यापन परिणाम-कारकता यांचा सहसंबंध कमी आला आहे. व्यवसायात समाधानी राहण्यासाठी आर्थिक स्थैर्य असावे. शिक्षकांना स्वातंत्र्य द्यावे. त्याचबरोबर परिणामकारकता वाढविण्यासाठी परिणाम-कारकतेच्या सर्व घटकांचा विचार करुन उपाय योजावेत.

संदर्भ ग्रंथ :

१) डॉ. करंदीकर सुरेश, शैक्षणिक मानसशास्त्र (कोल्हापूर: फडके प्रकाशन)

२) कुलकर्णी के.वि. सुबोध शैक्षणिक मानसशास्त्र (पुणे: श्री विद्या प्रकाशन)

३) डॉ.जगताप ह.ना. शैक्षणिक व प्रायोगिक मानसशास्त्र (पुणे: नुतन प्रकाशन)

४) जोशी स्नेहप्रभा व आंबेकर नी.शं., आधुनिक भारतीय शिक्षण (पुणे: सुविचार प्रकाशन)

५) दांडेकर वा.ना., शैक्षणिक मूल्यमापन व संख्याशास्त्र (पुणे: श्री विद्या प्रकाशन)

६) पाटील लिला व कुलकर्णी विश्वंभर. आजचे शिक्षण आजच्या समस्या (पुणे: श्री विद्या प्रकाशन)

७) मस्के टी.ए. शैक्षणिक संख्याशास्त्र (पुणे: प्रज्ञा प्रकाशन)

८) Buch. M. B.(Ed.) Vol.I, II, III, IV and V **Survey of Research in Education.**